

ויקחו לי תרומה

בפרשתנו מצווים בני ישראל לבנות את המשכן: "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ - וְיִשְׁכְּנֵנִי בְּתוֹכָם". לשם כך הם מתבקשים להרים תרומה לבנייתו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה", אלא שתרומה זאת אסור לה שתהיה מס חובה. היא חייבת להיות נדבת-הלב: "מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבֹו תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי". רש"י מפרש: "וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה לִי - לשמי". הוא מזהיר אותנו לא לטעות. הקב"ה לא זקוק לכספנו, "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב" הוא אמר (חגי ב, ח). אין אנו נותנים את התרומה לקב"ה, אלא 'לשמו', כשאנו תורמים מתוך אהבה ושמחת נתינה.

בעל ה'שפתי כהן' (שמות כב, כד) ר' מרדכי הכהן (צפת, בסביבות 1600) מתעכב על הפסוקים בפרשת 'משפטים', המדברים על הלוואה לעני ואיסור לקיחת הרבית: "אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ - - לֹא תִהְיֶה לוֹ פְּנֵיָהּ". כמפרשים מסורתיים אחרים, אין הוא נשמע לחוקי הדקדוק והתחביר וקורא את הפסוקים בצורה "יצירתית": "אִם כֶּסֶף... - אם נברא הכסף, הוא להלוות את עמי", להלוות לא לשם קבלת שכר וריבית. זאת מטרתו. מעניין! בתקופת תנועת הנוער שלי, כשמדריכנו ניסו לחנך אותנו לקראת הקיבוץ, שאלתי את עצמי שאלה דומה. למה כסף? למה לא לחלום על עולם בו יקבלו בני האדם את כל צורכיהם, מצרכניות ממשלתיות אוטופיות. ברור היה לי שלא נצליח למלא את חצי תאוותנו, אבל גם בעולמנו הליברלי, עולם שכולו מופרט, לא נצליח לזכות לכך. כמובן שהבנתי כבר אז, את המשמעות המשקית של הכסף, ואת עדיפותו על פני חילופים פרימיטיביים. ולמרות זאת תמיהתי לא נרגעה. אמנם כן, הכסף הוא הכרח, אך למה קבעה ההלכה שעבור משימות מסוימות אנו זקוקים דווקא לכסף? למה ניתן לו מעמד הלכתי? אחרי שנים רבות נדמה לי שאני יכול להשיב לך, צעיר יקר, ולמסור לך משהו שאכנה, הפנומנולוגיה של הכסף, מילה שוודאי זרה לך. אכן, יש משהו "ערכי" בכסף. הכסף מאפשר חופש. אנא, אל תחשוב שכוונתי לחופש שהכסף הרב מקנה. כוונתי צנועה, ולפיכך חשובה יותר. הכסף מאפשר לך לחסוך מהאוכל שבפיך כדי לקנות ספר, מכשירי ציור, כלי נגינה. הוא מאפשר להפנות אותו לפעמים על חשבון צרכיך, לממש את מאווייך האישיים, וגם לתת ולתרום.

אינני יודע אם זה פשט או דרש פרוע, אך את זאת אני קורא באחת המצוות בה הכסף מכבד, מצוות מעשר שני, אני מתאר לי שאליה התכוונת (דברים יד, כו): "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֶת כָּל תְּבוּאָת זֵרְעֶךָ... וְאֶכְלָתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשָׂכֵן שְׁמוֹ שָׁם... וְכִי יִרְבֶּה מִמֶּךָ הַדָּרָךְ... וְנִתְּנָה בְּכֶסֶף וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם... וְנִתְּנָה הַכֶּסֶף בְּכָל אֲשֶׁר תֵּאָוֶה נַפְשְׁךָ..." מכאן בניין אב לכלל החיים. תוכל לתת את הכסף, אם הרבה, אם מעט, "בְּכָל אֲשֶׁר תֵּאָוֶה נַפְשְׁךָ", במימוש האינדיבידואליות שלך. זאת ועוד. זוכר אתה שהחכמים

פרשו את הכתוב "וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף", כמתייחס לכסף שיש לו צורה, כלומר שערכו נקבע לא לפי משקלו, אלא על ידי פעולה סמלית של המדינה והחברה. לפי הגמרא, הכסף מקבל את משמעותו בגין מה שמוטבע או מודפס עליו. אכן, הכסף כשלעצמו אינו כלום. הוא קיים כדי שנוכל להיות חופשיים, אם אף במקצת, לבצע את מאווינו, מבלי שאחרים יחליטו עבורנו, וגם כדי לתת ולתרום. מתוך כך אתה יוצר את אחד ממוקדי ההתנסות והניסיון האנושיים. מה תעשה בכסף? האם תהפוך אמצעי למטרה? מה תקריב, מה תהרוס על מנת להשיגו בעתיד? כמה שגיאות תעשה בשם עתיד זה?

כבר לימד אותנו אחד מגדולי החסידות, רבי נחום מצ'רנוביל (מוכר לכם שם מקום זה?) בספרו 'מאור עינים' (פרשת ואתחנן) כי "שורש כל חמדת העולם הזה, ושורש כל התענוגים והנהגות העולם הוא על ידי כסף וזהב", אתם אתה יכול לקנות הרבה". אולם "אותה החמדה" עלולה להפיל אותנו "במצודת היצר הרע... שהוא מצודה פרוסה על כל החיים". אחת המלכודות של מצודה זאת היא הפגיעה באחר, "כי על ידי זה בא בגבול חבירו להונות אותו או לגזלו או כיוצא בזה". ר' נחום מצ'רנוביל עומד על סכנה זאת באמצעות רעיון הלכתי-מסורתי, רעיון הקשור באחד הפרטים שבהלכות כתיבת ספר תורה. אסור שבספר תורה, תיגע אות באות, נגיעה הפוסלת את הספר. הלכה זאת מקבלת את מלוא משמעותה אם נזכר ברעיון המסורתי "שכל אחד שורשו בהתורה באחד מאותיותיה". לכל אדם יש אות בתורה. מכאן, מוסיף ר' נחום, חובה "שכל אות ואות יהיה נפרד מחבירו בלי נגיעה... שלא יבוא בגבול אות זה אות אחר, כי אם כל אחד על מקומו". החברה כולה מהווה מעין טקסט, "אחדות אחת". האות הבודדת מייצגת את היחיד, את האינדיבידואל. ניתן וצריך, לבנות טקסט, חברה, מבלי שאות תפלוש לאות המייצגת את האחר. אז יהיה זה טקסט בר-קיימא, בה כל אדם יוכל לממש את עצמו, מבלי שאותיות עשירות או מושלות תפגענה בו.

לי הכסף ולי הזהב

דרשות רבות נאמרו על הפסוק "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב", דרשות הקוראות לתת צדקה ולעסוק בגמילות חסדים. אולם, הדברים מקבלים פרספקטיבה אחרת כשאנו קוראים פסוק זה בהקשרו, בספר חגי. הנביא מנבא שם על בית המקדש שבעתיד: "וּמִלְאֲתִי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה כְּבוֹד". הכבוד נתפס על ידי בני האדם בפאר, בכסף ובהב המלווים את הבית. אם תרשו לי להשתמש בביטוי של הרמב"ם (הלכות תשובה ה, ב), לכבוד הזה אנו זקוקים עבור "טיפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל". אמנם כן, אנו חייבים להתחשב עם נקודת מבטם, ואת זאת עושה הנביא, ולמרות זאת הרשו לי קצת לבוז להם. גיבורים גדולים היו אבותינו כאשר עברו על יד הקתדרלות המרשימות באירופה, ולא התפתו לחשוב שהגדולה הארכיטקטונית מעידה על תוכנה. גיבורים היו אבותינו כשהביטו על הוטיקן, וחשבו על אפיפיורי הבורגיה שבנו אותו.

יש במשכן משהו אחר. כדי להסביר זאת רוצה אני לחזור לאמרה הנשמעת מדי פעם בפעם כאשר לדאבון לבנו, עומדים לפגוע בתקציבי התרבות: התיאטרון, הוא בית הכנסת שלנו, של הציבור החילוני. הרשו לי להסתייג מכך. אמנם כן, יש בתי כנסת בעולם שהם בעצם תיאטרונים, בהם מתרחשים "מופעים". אולם בית הכנסת הקלאסי, הוא משהו שונה. כשהתיאטרון יקדיש לפחות חלק של ההצגה לפעולה קולקטיבית ואישית של הקהל, הוא יתקרב למהותו של בית הכנסת. ההבדל ביניהם הוא כהבדל שבין ספורט ייצוגי ומסחרי לבין ספורט חובבני, שבו בני האדם, החסרים את המיומנות המדהימה של ענקי הספורט, עוסקים בו להנאתם או לבריאותם. אולי יש קתרסיס רבה, בצפייה במופעים הייצוגיים. וודאי פועלים שם מנגנונים פסיכולוגיים רבים. אך בית הכנסת הקטן והצנוע מהווה ניסיון ליצירת מניין וקהילה, ובה השתתפות אישית, המגיעה לשיאה כשאדם עובר בפני התיבה ביום השנה, או אומר קדיש והופך לשחקן הראשי. ואני תקווה שגם הנשים תמצאנה את מקומן בקהילה. המדרש (פסיקתא רבתי, טז), מבטא את סודו של המשכן בדברי ר' יהודה בר סימון בשם ר' יוחנן. משה שמע "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", "נבהל ונרתע לאחריו... אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה לא כשאתה סבור, אלא עשרים קרשים בצפון, ועשרים קרשים בדרום, ושמונה במערב, ואני יורד ומצמצם שכינתי ביניהם למטה שנאמר: וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם".

לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב. ר' משה אלשיך שואל בפירושו (כה א-ג) "ויקחו ממה שהוא שלי תרומה... ושמא תאמר אם כן איפה מה יתנו?" והוא עונה: "על כן אמר אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ... נדבת הלב והרצון הטוב". אכן, "אֵל תִּבְטֹ אֶל מִרְאֵהוּ וְאֶל גְּבַחַ קוֹמָתוֹ... כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיו וְהִ' יִרְאֶה לְלֵב" (שמואל א טז, ז), משם נדבת-הלב אותה יתנו לקב"ה.